

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ВЕЛИКА ПАЛАТА

**СПРАВА «ЗУБАЦ ПРОТИ ХОРВАТІЇ»
(ZUBAC v. CROATIA)**

(Заява № 40160/12)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

5 квітня 2018 року

Це рішення є остаточним, але може підлягати редакційним виправленням.

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні

Government of Canada
Gouvernement du Canada

Переклад здійснено в межах проекту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя» Координатора проектів ОБСЄ в Україні за підтримки Уряду Канади та адвокатського об'єднання «Назар Кульчицький і Партнери»

У справі «Зубац проти Хорватії»

Європейський суд з прав людини, засідаючи Великою палатою, до складу якої увійшли:

Гвідо Раймонді (Guido Raimondi), *Голова*,
Ангеліка Нуссбергер (Angelika Nußberger),
Лінос-Александр Сіціліанос (Linos-Alexandre Sicilianos),
Ганна Юдківська (Ganna Yudkivska),
Хелена Єдерблом (Helena Jäderblom),
Луїс Лопес Герра (Luis López Guerra),
Андре Потоцький (André Potocki),
Алеш Пейхал (Aleš Pejchal),
Фаріс Вехабовіч (Faris Vehabović),
Ксенія Турковіч (Ksenija Turković),
Сіюфра Олеарі (Síofra O’Leary),
Алена Полачкова (Alena Poláčková),
Георгіос А. Сергідес (Georgios A. Serghides),
Тім Ейке (Tim Eicke),
Йован Ілієвські (Jovan Ilievski),
Йолін Схюккінг (Jolien Schukking),
Петер Пацолай (Péter Paczolay), *судді*,

та Сорен Пребенсен (Søren Prebensen), *заступник секретаря Великої палати*,

Засідаючи за зачиненими дверима 12 липня 2017 року та 31 січня 2018 року

постановив таке рішення, яке було ухвалене в останню зазначену вище дату:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 40160/12), яку 30 травня 2012 року подала до Суду проти Республіки Хорватія на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) громадянка Боснії і Герцеговини пані Весна Зубац (Vesna Zubac) (далі – заявниця).

2. Заявницю, якій було надано правову допомогу, представляв пан І. Бан (I. Ban), адвокат, що практикує в м. Дубровнік. Уряд Хорватії (далі – Уряд) представляла його Уповноважена – пані Ш. Стажнік (Š. Stažnik).

3. Заявниця, зокрема, стверджувала, що вона була позбавлена доступу до Верховного Суду в порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

4. Заяву було спочатку передано на розгляд до Першої секції Суду (пункт 1 правила 52 Регламенту Суду). 27 березня 2015 року Голова Першої секції вирішив повідомити Уряд про скаргу заявниці та оголосив решту скарг у заяві неприйнятними відповідно до пункту 3 Правила 54 Регламенту Суду. 1 вересня 2015 року Суд змінив склад своїх секцій (пункт 4 правила 25). Відтак, цю справу було передано на розгляд до Другої секції нового складу (пункт 1 правила 52). 6 вересня 2016 року Палата зазначеної секції в складі суддів Ішил Каракас (İşıl Karakaş), Юлії Лаффранк (Julia Laffranque), Пола Лемменса (Paul Lemmens), Валеріу Гріцко (Valeriu Grițco), Ксенії Туркович (Ksenija Turković), Йона Фрідріка Кжолбро (Jon Fridrik Kjølbro) та Жоржа Раварані (Georges Ravarani), а також Стенлі Найсміт (Stanley Naismith), секретаря секції, ухвалила своє рішення. Палата одноголосно визнала скаргу щодо порушення права на доступ до суду за пунктом 1 статті 6 Конвенції прийнятною, а решту скарг заявниці на несправедливий судовий розгляд неприйнятними. Вона постановила більшістю голосів, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції. До цього рішення було додано окрему думку суддів Леммеса, Гріцко та Раварані.

5. 11 січня 2017 року Уряд звернувся з клопотанням про передачу справи на розгляд Великої палати відповідно до статті 43 Конвенції. 6 березня 2017 року колегія суддів Великої палати задовольнила це клопотання.

6. Склад Великої палати було визначено відповідно до положень пунктів 4 та 5 статті 26 Конвенції та правила 24 Регламенту Суду. На остаточному засіданні Нону Цоцорію (Nona Tsotsoria), яка не могла брати участь у подальшому розгляді справи (пункт 3 правила 24), замінила Алена Полачкова (Alena Poláčková), підмінний суддя.

7. Заявниця та Уряд подали свої письмові зауваження (пункт 1 правила 59) щодо суті справи. Уряд Боснії і Герцеговини, повідомлений про своє право взяти участь у слуханні справи (пункт 1 статті 36 Конвенції та пункти 1 і 4 правила 44 Регламенту Суду), не скористався цим правом.

8. Відкрите слухання справи відбулося в Палаці прав людини в Страсбурзі 12 липня 2017 року (пункт 3 правила 59).

На судовому розгляді були присутні:

(a) *від Уряду*

паніШ. Стажнік (Š. STAŽNIK), представник Республіки Хорватія в Європейському суді з прав людини, *Уповноважена*,
пані Н. Катіч (N. KATICS), офіс представника Республіки Хорватія в Європейському суді з прав людини, пані М. Конфорта (M. KONFORTA), офіс представника Республіки Хорватія в Європейському суді з прав людини, *радники*;

(b) *від заявниці*

пан І. Бан (I. BAN), адвокат, *юрисконсульт*.

Заявниця також була присутня. Суд заслухав виступи пана Бана, заявниці та пані Стажнік, а також відповіді пана Бана, пані Стажнік, пані Катіч та пані Конфорти на запитання, поставлені суддями.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

9. Заявниця народилася у 1959 році і проживає в м. Біела (Чорногорія).

10. 29 вересня 1992 року свекор заявниці Ву.З., якого представляла його дружина К.З., уклав договір міни з Ф.О. та Х.А. щодо обміну його будинку у м. Дубровнік на будинок у м. Требіне (Боснія і Герцеговина).

11. Ву.З. помер у невизначену дату в період з 2001 року по 2002 рік.

12. 14 серпня 2002 року чоловік заявниці М.З., який був сином Ву.З., звернувся до муніципального суду м. Дубровнік (Općinski sud u Dubrovniku) з цивільним позовом до спадкоємців Ф.О. та до Х.А. про визнання недійсним договору міни будинків та повернення у власність будинку в Дубровніку. Інтереси чоловіка заявниці представляв М.Ч. з м. Херцег-Нові (Чорногорія), який був практикуючим адвокатом у Чорногорії.

13. М.З. стверджував, що договір містив недостовірну інформацію щодо правового статусу будинку в Требіне і що К.З. не мала необхідних повноважень на підписання цього договору. Крім того, М.З. стверджував, що договір був підписаний під тиском, зважаючи на обставини, що виникли через війну у Хорватії. Він також зазначав, що різниця у вартості об'єктів міни була непропорційною, оскільки будинок у Дубровніку

коштував близько 250 000-300 000 євро, а будинок у Требіне – всього 80 000-90 000 євро. Насамкінець, він підкреслював, що не мав можливості оформити своє право власності на будинок у Требіне через порушення, допущені в договорі.

14. У своєму позові М.З. вказав вартість предмету спору (*vrijednost predmeta spora*) у розмірі 10 000 хорватських кун (близько 1 300 євро на той час).

15. 16 серпня 2002 року муніципальний суд м. Дубровнік (далі – муніципальний суд) попросив М.З. уточнити обставини щодо представництва його інтересів в суді, зокрема надати дійсну довіреність, а також додаткові документи, пов'язані з його позовом.

16. Перше засідання у даній справі відбулося 3 березня 2003 року. На цьому засіданні муніципальний суд м. Дубровнік зобов'язав М.З. надати документи, що підтверджують його статус спадкоємця Ву.З.

17. Після цього сторони обмінялися своїми позиціями та письмовими доказами, поданими на вимогу муніципального суду.

18. В судовому засіданні 13 грудня 2004 року відповідачі наполягали на необхідності уточнення питання щодо представництва інтересів М.З. паном М.Ч. Останній заявив, що більше не представлятиме інтереси М.З., який доручить представництво своїх інтересів адвокату з Хорватії.

19. Наступне засідання відбулося 1 лютого 2005 року. М.З. представляв І.Б., адвокат, що практикує в Дубровніку (який також представляє інтереси заявниці в цьому провадженні у Суді). Під час судового засідання адвокат І.Б. виправив деякі технічні помилки у позовній заяві і повторив доводи, викладені у позовній заяві, якими обґрунтовувалися вимоги про визнання договору недійсним, а саме те, що договір було підписано під тиском, що правовий статус і право власності на будинок у Требіне не були належним чином визначені і що існувала непропорційна різниця між вартістю об'єктів міни. У відповідь на запитання судді стосовно дійсності довіреності, виданої паном Ву.З. його дружині К.З. (див. пункти 10 та 13 вище), І.Б. наголосив на тому, що він не вважає цю довіреність недійсною, оскільки її оригінал було розміщено у відповідному реєстрі. Відповідачі заперечили проти доводів, висунутих від імені М.З., мотивуючи заперечення відсутністю підстав для визнання договору недійсним.

20. Під час судового засідання 6 квітня 2005 року адвокат І.Б. пояснив, що після закінчення цього засідання він більше не представлятиме інтереси М.З. і що надалі його представлятиме заявниця (його дружина).

У тому ж судовому засіданні І.Б. надав два документи. У першому він просив дослідити дійсність довіреності, виданої Ву.З. його дружині К.З. (див. пункти 10, 13 та 19 вище), з огляду на наявність сумнівів щодо її достовірності. У тому самому документі він просив про вжиття заходів забезпечення позову шляхом накладення заборони відчуження спірного майна. У другому документі він пояснив, що була встановлена надто низька вартість предмета спору і зазначив нову вартість предмета спору у розмірі 105 000 хорватських кун (близько 14 160 євро на той час).

21. У тому ж судовому засіданні відповідачі заперечили твердження про існування спору щодо дійсності довіреності, зазначивши, що в судовому засіданні, яке відбулося 1 лютого 2005 року, І.Б. не оспарював цього. Крім того, відповідачі заперечили проти задоволення заяви про забезпечення позову. Насамкінець, вони заперечили проти зміни вартості предмету спору, стверджуючи, що її було збільшено лише для того, щоб надати позивачу змогу подати касаційну скаргу.

22. Заслухавши доводи сторін, муніципальний суд допитав відповідачів як свідків. Після їх допиту, на прохання М.З. муніципальний суд м. Дубровнік переніс засідання у справі з метою отримання оригіналу оскаржуваної довіреності та відклав винесення рішення щодо заяви про забезпечення позову. Жодного рішення щодо зміни вартості предмета спору не ухвалювалося.

23. 25 квітня 2005 року муніципальний суд зобов'язав М.З. сплатити судовий збір у розмірі 1 400 хорватських кун (близько 190 євро на той час) за подання цивільного позову. Визначення розміру судового збору було здійснено на основі вартості спору, встановленої у розмірі 105 000 хорватських кун.

24. У судовому засіданні 13 вересня 2005 року муніципальний суд дослідив матеріали справи, після чого завершив засідання.

25. Постановою від 27 вересня 2005 року муніципальний суд відмовив у задоволенні позову М.З. та заяви про забезпечення позову. Суд встановив, що попри неодноразові спроби викликати М.З. у судові засідання, він не з'явився без поважних причин. Крім того, зважаючи на доводи сторін, у тому числі питання щодо довіреності, на підставі якої було укладено договір, суд не знайшов жодних підстав для сумнівів у дійсності договору. Муніципальний суд зобов'язав М.З. оплатити всі судові витрати, у тому числі витрати протилежної сторони, у розмірі 25 931,10 хорватських кун (близько 3 480 євро на той час). Визначення розміру судових витрат було здійснено з урахуванням вартості предмета

спору, вказаної на судовому засіданні 6 квітня 2005 року, а саме 105 000 хорватських кун. Відповідна частина цієї постанови має таке рішення:

«... Витрати, пов'язані з судовим розглядом, були присуджені відповідачам [і визначені] на підставі ... вартості спору, вказаної позивачем (105 000 хорватських кун – (стор. 58 [матеріалів справи]), з чим цей суд погодився».

26. 12 грудня 2005 року суд першої інстанції зобов'язав М.З. сплатити судовий збір у розмірі 1 400 хорватських кун за постанову, винесену у даній справі. Визначення розміру судового збору також було здійснено на основі вартості спору у розмірі 105 000 хорватських кун.

27. Постановою від 1 жовтня 2009 року окружний суд м. Дубровнік (*Županijski sud u Dubrovniku*; далі – окружний суд) відмовив у задоволенні апеляційної скарги М.З. та залишив постанову суду першої інстанції без змін. Відповідна частина цієї постанови має такий зміст:

«З огляду на те, що [постанова суду першої інстанції] оскаржується в цілому, і, відповідно, включаючи також і рішення щодо судових витрат, і хоча апеляційна скарга не містить жодних уточнень щодо цього, [слід зазначити, що] рішення щодо судових витрат ґрунтується на відповідних нормах права і обґрунтовується належними підставами».

28. 24 травня 2010 року М.З. звернувся до Верховного Суду з касаційною скаргою (*revizija*) на висновки судів нижчої інстанції.

29. 7 жовтня 2010 року М.З. помер. В судовому процесі його замінила його дружина Весна Зубац, заявниця, як його спадкоємиця.

30. Рішенням від 30 березня 2011 року Верховний Суд визнав касаційну скаргу неприйнятною *ratione valoris*, встановивши, що вартість предмета спору була нижчою за встановлений законодавством поріг у 100 000 хорватських кун (близько 13 500 євро на той час). Суд постановив, що застосовна вартість предмета спору відповідала розміру, визначеному у позовній заяві позивача у цивільному процесі. Відповідна частина цього рішення має такий зміст:

«Відповідно до пункту 3 статті 40 Закону «Про цивільне судочинство», якщо у ситуації, згаданій у підпункті 2, є очевидним, що вартість предмета спору, вказана позивачем, є занадто високою або низькою, в результаті чого виникає питання щодо підсудності предмета спору, складу суду, виду провадження, права на звернення з

касаційною скаргою, повноважень з представництва інтересів або судових витрат, суд повинен *ex officio* або на підставі заперечень відповідача, не пізніше ніж на підготовчому засіданні або, якщо жодного підготовчого засідання не проводилося, на першому засіданні під час основного розгляду до початку захисту відповідачем своєї позиції по суті спору, оперативно та у встановленому порядку перевірити достовірність зазначеної вартості і, шляхом прийняття рішення, оскарження якого в окремому порядку не дозволяється, визначити вартість предмета спору.

Вбачається, що коли позов не стосується грошової суми, позивач зобов'язаний вказувати у цивільному позові відповідну вартість предмета спору, після чого позивачу не дозволяється змінювати [вказану] вартість спору. Тільки суд може встановлювати вартість предмета спору *ex officio* або у випадку подання заперечень відповідачем, якщо судом буде встановлено, що вартість, вказана у цивільному позові, є занадто високою чи занадто низькою, не пізніше ніж на підготовчому засіданні або, якщо жодного підготовчого засідання не проводилося, під час основного слухання до початку розгляду справи по суті.

У даній справі вартість предмета спору, вказана у позовній заяві, становить 10 000 хорватських кун.

Пізніше, в судовому засіданні 6 квітня 2005 року представник позивача вказав вартість предмета спору у розмірі 105 000 хорватських кун, зважаючи на те, що вказана у цивільному позові вартість була занадто низькою. Проте заявник при цьому не змінював позов. Суд першої інстанції не виносив рішення стосовно нової вартості спору, оскільки не було дотримано процесуальних вимог згідно з пунктом 3 статті 40 ЗЦС [Закону «Про цивільне судочинство»].

Вбачається, що відповідною вартістю спору є сума, вказана позивачем у цивільному позові, а саме 10 000 хорватських кун, оскільки позивачу не дозволялося змінювати вказану вартість без одночасної зміни свого позову».

31. Рішенням від 10 листопада 2011 року Конституційний суд після розгляду справи в порядку спрощеного провадження визнав конституційну скаргу заявниці, яка, зокрема, скаржилася на відсутність

доступу до Верховного Суду, неприйнятною на тій підставі, що у цій справі не порушувалося жодного конституційного питання. 30 листопада 2011 року рішення суду було вручено представнику заявниці.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА

A. Відповідне національне законодавство

1. Конституція

32. У відповідних положеннях Конституції Республіки Хорватія (*Ustav Republike Hrvatske*, Official Gazette №№ 56/1990, 135/1997, 8/1998 (текст із внесеними змінами та доповненнями), 113/2000, 124/2000 (текст із внесеними змінами та доповненнями), 28/2001 та 41/2001 (текст із внесеними змінами та доповненнями), 55/2001 (поправки), 76/2010, 85/2010 та 5/2014; далі – Конституція) зазначається таке:

Стаття 29

«1. При визначенні його або її прав і обов'язків... кожен має право на справедливий розгляд справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом».

Стаття 119

«(1) Верховний Суд Республіки Хорватія, як найвищий судовий орган, забезпечує узгоджене застосування закону та однаковість у його застосуванні.

...»

2. Закон «Про цивільне судочинство»

33. Відповідні положення Закону «Про цивільне судочинство» (*Zakon o parničnom postupku*, Official Gazette №№ 53/1991, 91/1992, 112/1999, 81/2001, 117/2003, 88/2005, 84/2008, 96/2008 та 123/2008), чинні на момент подій, що розглядаються, передбачали:

Встановлення вартості предмета спору **Стаття 35**

«(1) Коли вартість предмета спору (*vrijednost predmeta spora*) має значення для встановлення підсудності, складу суду, права на звернення з касаційною скаргою та в інших випадках, передбачених у цьому Законі, лише вартість основного позову розглядається як вартість предмета спору. ...»

Стаття 40

«...»

(2) ... коли позов не стосується грошової суми, відповідною вартістю є вартістю предмета спору (*vrijednost predmeta spora*), вказана позивачем у цивільному позові (*u tužbi*).

(3) Якщо у ситуації, згаданій у підпункті 2, є очевидним, що вартість предмета спору, вказана позивачем, є занадто високою або низькою, в результаті чого виникає питання щодо підсудності предмета спору, складу суду, виду провадження, права на звернення з касаційною скаргою, повноважень з представництва інтересів або судових витрат, суд повинен *ex officio* або на підставі заперечень відповідача, не пізніше ніж на підготовчому засіданні або, якщо жодного підготовчого засідання не проводилося, тоді на першому засіданні під час основного розгляду до початку захисту відповідачем своєї позиції по суті спору, оперативно та у встановленому порядку перевірити достовірність зазначеної вартості і, шляхом прийняття рішення, оскарження якого в окремому порядку не допускається, визначити вартість предмета спору.

...»

Представництво інтересів **Стаття 89**

«(1) Сторони мають право здійснювати процесуальні дії будь-то особисто або через представників, проте суд має право запропонувати стороні, яка здійснює дії через представника, особисто висловити у суді свою думку про факти, які встановлюватимуться у рамках провадження.

(2) Сторона, стосовно якої здійснюється представництво її інтересів, незмінно має право самостійно виступати у суді та надавати заяви разом зі своїм представником».

Стаття 89а

«(1) Представляти інтереси сторони в якості представника має право лише адвокат, якщо інше не передбачено законом.

(2) Сторона має право на представництво її інтересів особою в якості представника, що перебуває з нею в трудових правовідносинах, якщо вона має повну дієздатність.

(3) Сторона має право на представництво її інтересів кровним родичем по низхідній або висхідній лінії спорідненості, братом, сестрою або одруженим партнером (партнеркою) за наявності у нього або в неї повної дієздатності і за умови, що він або вона не здійснює юридичну практику без ліцензії».

Стаття 90

«(1) Якщо особа виступає в суді як представник, який не може бути представником відповідно до положень статті 89а цього Закону, суд має заборонити цій особі здійснення подальшого представництва інтересів і поінформувати про це сторону.

...

(3) Якщо буде встановлено, що представник, який не є адвокатом, не здатен виконувати цей обов'язок, суд повинен попередити сторону про наслідки, які можуть мати місце внаслідок неналежного представництва інтересів».

Зміст цивільних позовів

Стаття 186

«(1) Цивільний позов повинен містити конкретну вимогу стосовно основної позовної вимоги та вимог, що виникли в ході розгляду спору, факти, на яких ґрунтується вимога позивача, докази на підтвердження цих фактів та іншу інформацію, яка повинна надаватися разом із кожним поданням (стаття 106).

(2) Коли підсудність, склад суду, вид провадження, право на звернення з касаційною скаргою, повноваження на представництво інтересів або право на отримання оплати витрат залежить від вартості предмета спору, а предмет спору не є грошовою сумою, позивач повинен вказати у цивільному позові вартість предмета спору. ...»

Внесення змін до цивільного позову (*preinaka tužbe*)

Стаття 190

«(1) Позивач має право внести зміни до цивільного позову до завершення основного слухання.

(2) Після вручення відповідачу цивільного позову для внесення змін до цивільного позову вимагатиметься згода відповідача; але навіть у разі заперечень відповідача суд має право дозволити внести зміни, якщо він вважатиме це за доцільне для остаточного вирішення питання правовідносин між сторонами.

(3) Вважатиметься, що відповідач погодився на внесення змін до цивільного позову, якщо він або вона почнуть процес на підставі зміненого цивільного позову без попереднього подання заперечень стосовно змін. ...»

Стаття 191

«(1) Внесенням змін до цивільного позову є зміна природи цивільного позову, збільшення наявної позовної вимоги або подання нового позову додатково до вже існуючого.

...

(3) Цивільний позов не змінюється у разі зміни позивачем юридичних підстав цивільного позову, у разі зменшення ним вимог за цивільним позовом або у разі зміни або коригування ним деяких заяв внаслідок чого цивільний позов не змінюється».

Основне слухання

Стаття 297

«(6) Коли цей Закон передбачає, що сторона має право ... на здійснення процесуальної дії до початку відповідачем судового провадження по суті справи в основному слуханні, така ... дія може

здійснюватися, допоки відповідачем не буде закінчено свій відзив на позов [позивача]».

Касаційна скарга Стаття 382

«(1) Сторони мають право на звернення з касаційною скаргою на постанову суду другої інстанції:

1. якщо вартість спору в оскаржуваній частині постанови перевищує 100 000 хорватських кун ...

(2) У випадках, коли сторони не можуть звернутися з нею у відповідності до положень пункту 1 цієї статті, сторони мають право звернутися [у спеціальному порядку] з касаційною скаргою на рішення суду другої інстанції, якщо рішення у спорі обумовлюється вирішенням питання матеріального або процесуального права, що є важливим для забезпечення послідовного застосування закону та рівноправності громадян ...»

Стаття 385

«(1) Постанова суду другої інстанції, що згадується у пункті 1 статті 382 цього Закону, може бути оскаржена шляхом звернення з касаційною скаргою на таких підставах:

1. через фундаментальну помилку у провадженні [у суді першої інстанції] ...;

2. через фундаментальну помилку у провадженні у суді другої інстанції;

3. через помилки у застосуванні відповідного матеріального права.

...»

Стаття 392

«[Неприйнятна] касаційна скарга відхиляється [Верховним Судом]...»

Стаття 393

«Шляхом винесення постанови [Верховний Суд] залишає касаційну скаргу без задоволення, якщо ним буде встановлено її невідповідність підставам, на яких вона ґрунтується».

Стаття 394

«(1) У разі встановлення ним [відповідних] процесуальних недоліків ... [Верховний Суд] суд, шляхом винесення рішення, скасовує повністю або частково постанову суду як другої інстанції, так і першої інстанції або лише постанову суду другої інстанції і передає справу на новий розгляд ... »

Стаття 395

«(1) Якщо [Верховним Судом] буде встановлено, що матеріальне право було застосовано неправильно, він приймає касаційну скаргу та вносить зміни до оскаржуваної постанови ...»

3. Закон «Про судові витрати»

34. Відповідні положення чинного Закону «Про судові витрати» (*Zakon o sudskim pristojbama*, Official Gazette №№ 74/1995, 57/1996, 137/2002 та 26/2003 – зведена редакція) мають такий зміст:

Стаття 14

«(1) Суд звільнить від оплати судових витрат сторону, яка не в змозі їх сплатити через свій загальний фінансовий стан без спричинення шкідливих наслідків для забезпечення себе та своєї сім'ї необхідними засобами існування.

...

(3) При винесенні рішення суд враховуватиме всі обставини, включаючи вартість предмета спору, кількість осіб, яких утримує сторона, доходи сторони та її сім'ї».

Визначення вартості [предмета спору] в контексті судових витрат

Цивільне провадження

Стаття 25

«(1) Вартість предмета майнового спору стосовно права власності на нерухоме майно визначається на підставі ринкової вартості спірного майна ...»

Провадження щодо сплати несплаченого судового збору

Стаття 38

«(1) На підставі наданого повідомлення, наказу або попередження щодо сплати судового збору, сторона має право, у строк до трьох днів з дати її повідомлення про це або коли їй було вручено [повідомлення, наказ або попередження], подати заперечення до суду першої інстанції. ...»

Повернення судового збору

Стаття 43

«(1) Особа, яка сплатила судовий збір, який вона зовсім не повинна була сплачувати, або сплатила його у розмірі, що перевищує суму, призначену до сплати, так само як і особа, яка сплатила збір за судові рішення, яке ніколи не було прийняте чи виконане, має право на повернення судового збору. ...»

Стаття 44

«(1) Клопотання про повернення судового збору подається до суду першої інстанції у строк дев'яносто днів з моменту помилкової оплати ...

(2) Повернення судового збору не можна вимагати після спливу одного року з моменту сплати судового збору».

A. Відповідна національна практика

1. Верховний Суд

(а) Судова практика щодо визначення/зміни вартості предмета спору

35. У рішенні № Rev-2836/1990 від 27 січня 1991 року, Верховний Суд встановив таке:

«Із запереченням у касаційній скарзі про те, що нерухоме майно має більшу вартість, аніж та, що зазначена у цивільному позові, і що рішення судів нижчих інстанцій, таким чином, є незаконними, не можна погодитися, оскільки навіть припускаючи, що [цей] аргумент стосовно вартості нерухомого майна є вірним, це не має значення на даній стадії розгляду.

Це має місце оскільки вартість предмета спору була вказана позивачем самотійно (це його право) і це представляє собою відповідну вартість предмета спору (пункт 2 статті 40 Закону «Про цивільне судочинство» [надалі – «ЗЦС»]).

Суд погодився, без здійснення перевірки, з вказаною вартістю предмета спору (і було надано дозвіл на здійснення [перевірки вартості] до початку певної стадії провадження – попереднього слухання або основного слухання, але до початку відстоювання відповідачем своєї позиції у суді) і відповідачка не заперечувала проти вказаної вартості предмета спору у своєму відзиві на цивільний позов і на попередньому слуханні вона почала відстоювати свою позицію. Таким чином, після завершення попереднього слухання вартість предмета спору вже більше не могла визначатися сторонами або судом.

...

Висновок [суду нижчої інстанції], що вказана вартість предмета спору не має в обов'язковому порядку відповідати вартості майна, що є предметом спору, також є вірним.

...»

36. Відповідна частина Рішення № Rev-62/1994-2 від 23 лютого 1994 року має такий зміст:

«В ході провадження позовну заяву було змінено з метою залучення до справи нових відповідачів, при цьому позовні вимоги залишались незмінними по відношенню до всіх відповідачів. Внесення змін до позовної заяви достатньо для того, щоб надати право позивачам змінити вартість предмета спору, оскільки відповідачі в розумінні пунктів 2 та 3 статті 196 ЗЦС, яких, з їхньої згоди, було залучено відповідно до зміненого цивільного позову, мають отримати судовий процес у стані, в якому він є в момент, коли вони в нього входять, і, враховуючи, що позивачі не мали право змінити вартість предмета спору, оскільки не було жодної об'єктивної зміни позовних вимог (і, на час входження відповідачів у спір, вартість предмета спору все ще становила 30 000,00 динарів [валюта, яка раніше використовувалася в Хорватії]), така вартість лишається єдиною належною вартістю для вирішення питання прийнятності касаційної скарги у цій справі.

... Касаційна скарга у цій справі була б прийнятною, якби вартість предмета спору, встановлена для позовних вимог, перевищувала суму в розмірі 50 000,00 динарів – хорватських динарів, проте, зважаючи на те, що встановлена вартість предмета спору становила 30 000,00 на той час динарів – хорватських динарів, то вартість предмета спору, встановлена у такому порядку, незалежно від питання поділу позовних вимог по відношенню до всіх сторін цього провадження, вказує на неприйнятність касаційної скарги».

37. У рішенні № Rev-538/03 від 4 березня 2004 року Верховний Суд зазначив:

«Уточнення позовних вимог та внесення змін до позовної заяви з метою залучення до справи нового відповідача... не є об'єктивною зміною цивільного позову в розумінні статті 191 ЗЦС, а, отже, прийнятність касаційної скарги визначається на підставі вартості предмета спору, вказаної у [первісному] цивільному позові ...»

38. У відповідній частині Рішення № Rev-20/06-2 від 11 квітня 2006 року зазначається таке:

«У розумінні пункту 2 статті 40 ЗЦС позивач встановив вартість предмета спору у розмірі 10 000,00 хорватських кун, отже, навіть при тому, що відповідачі заперечували проти встановленої вартості предмета спору, суд першої інстанції діяв не у відповідності до пункту

3 статті 40 ЗЦС і встановив вартість предмета спору [окремим] рішенням.

Проте у заяві від 23 квітня 2001 року ... позивачка встановила вартість предмета спору у розмірі 30 000,00 хорватських кун, але оскільки вона одночасно не змінила цивільний позов, у подальшому їй не було дозволено змінювати вартість предмета спору, яку було встановлено у цивільному позові.

Таким чином, береться до уваги, що вартість предмета спору у цій справі становить 10 000,00 хорватських кун».

39. У рішенні № Rev-694/07-2 від 19 вересня 2007 року Верховний Суд зазначив:

«У відповідності до положення пункту 3 статті 40 [ЗЦС], яке було чинним на момент подачі цивільного позову 1 жовтня 1996 року і на момент винесення судом першої інстанції постанови 5 червня 2001 року, яке мало застосовуватися, вартість предмета спору у разі, коли позов не містив посилання на грошову суму, могла перевірятися та змінюватися судом лише під час підготовчого засідання або, якщо воно не проводилося, тоді на першому засіданні до початку розгляду справи по суті.

Всупереч викладеному, у цій конкретній справі позивачка встановила нову вартість предмета спору у розмірі 100 000,00 хорватських кун шляхом подачі документів від 21 серпня 2000 року, на що вона не мала права, і суд навіть ухвалив окреме рішення 2 березня 2007 року..., яким встановлювалась нова вартість предмета спору у розмірі 100 000,00 хорватських кун.

Зважаючи на те, що на підставі вищевикладеного вартість предмета спору була прив'язана до [первісно встановленої вартості] 1 000 хорватських кун, подальші дії позивачки та судді стосовно зміни вартості предмета спору не мають жодного юридичного впливу на процес».

40. Відповідна частина Рішення № Rev-798/07-2 від 5 лютого 2008 року має такий зміст:

«Той факт, що муніципальний суд Загреба під час судового засідання 21 лютого 2003 року визначив, що вартість предмета спору становила 150 000,00 хорватських кун, означає, що суд діяв всупереч пункту 3

статті 40 ЗЦС, який передбачає, що суд *ex officio* або після подання заперечень відповідачем, не пізніше, ніж під час підготовчого засідання, або у разі його не проведення, тоді під час першого судового засідання у справі і до початку захисту відповідачем своєї позиції по суті справи, оперативно і в найбільш доцільній формі повинен дослідити точність встановленої вартості і рішенням, яке не підлягає оскарженню, визначити вартість предмета спору.

Таким чином, після проведення у цій справі підготовчого засідання суд першої інстанції більше був не в змозі визначити вартість предмета спору і тому вбачається, що така вартість у цій справі становить [первісно встановлену] суму у розмірі 2 900,00 хорватських кун.

Оскільки вартість предмета спору не перевищує 100 000,00 хорватських кун, касаційна скарга є неприйнятною...»

41. У відповідній частині постанови № Rev-320/2010-2 від 8 вересня 2011 року зазначається таке:

«... Суд першої інстанції не визначив вартість предмета спору після подання відповідачем заперечення під час першого судового засідання, перед початком якого відповідач розпочав свій захист по суті справи ... Таким чином, суд першої інстанції діяв не у розумінні пункту 3 статті 40 ЗЦС, а, отже, вартість предмета спору стала визначена на підставі того, що у своєму цивільному позові позивачка встановила вартість на рівні 101 000,00 хорватських кун, незважаючи на той факт, що суд першої інстанції прийняв рішення щодо вартості предмета спору після завершення судового розгляду заперечення відповідача.

Відповідно до пункту 3 статті 40 ЗЦС суд має право *ex officio* або після подання заперечення протилежною стороною, у разі виникнення в нього сумнівів щодо точності встановленої вартості предмета спору, перевірити та визначити вартість предмета спору, проте лише під час підготовчого засідання або, якщо воно не проводилося, – в ході першого судового засідання, але до того як відповідач почне свій захист по суті справи. Це означає, що після цього вартість предмета спору, встановлена у цивільному позові, не може бути змінена судом або позивачем, тому вартість предмета спору стає визначеною ...»

42. У рішенні № Rev 648/10-2 від 23 січня 2013 року Верховний Суд встановив таке:

«Суд не приймав рішення стосовно заперечення відповідача [щодо вартості предмета спору, встановленої у цивільному позові] і у цьому зв'язку відповідач не оскаржував постанову суду першої інстанції. Таким чином, згідно з позовом про видачу правовстановлюючого документа вартість предмета спору складає 10 000,00 хорватських кун – суму, встановлену позивачем у цивільному позові».

43. Вищевикладеному підходу Верховного Суду слідували в інших справах, зокрема: Rev-2323/90 (24 січня 1991 року); Rev-538/03 (4 березня 2004 року); Gzz-140/03 (21 квітня 2004 року); Revr-507/03 (2 червня 2004 року); Revt-72/07 (4 липня 2007 року); Rev-1525/09-2 (8 червня 2011 року); Rev-287/11-2 (14 грудня 2011 року); Rev-X-848/14 (24 лютого 2015 року); та Rev-x-916/10 (8 квітня 2015 року).

(b) Судова практика щодо зміни цивільного позову

44. У відповідній частині рішення № Rev-2015/94 від 4 липня 1996 року зазначається таке:

«Заявник має рацію, коли доводить, що суд першої інстанції вчинив фундаментальне порушення норм цивільно-процесуального законодавства... коли після збільшення позивачкою своєї існуючої позовної вимоги в судовому засіданні 23 березня 1993 року, на якому відповідач не був присутнім, він завершив провадження замість відкладення слухання та надіслання відповідачу протоколу засідання.

Збільшення існуючої позовної вимоги у розумінні пункту 1 статті 191 ЗЦС являє собою зміну цивільного позову, і від суду вимагалось, у відповідності до пункту 7 статті 190 ЗЦС, у разі зміни цивільного позову в судовому засіданні [діяти у порядку, зазначеному вище].

У протилежному випадку [суд] вчиняє [фундаментальне порушення норм процесуального права], оскільки така незаконна поведінка позбавила відповідача можливості довести свою позицію у суді».

45. У рішенні № Rev-x-1134/13 від 3 березня 2015 року Верховний Суд встановив таке:

«Під “фактами” ми розглядаємо все, що дійсно [існувало] в минулому або у теперішньому часі (події, діяльність, умови, ситуації,

думки, волевиявлення, позиції тощо), чим позивач обумовлював фактологічну основу свого позову, в той час як правове обґрунтування[позову] є юридичною кваліфікацією оскаржуваних правовідносин, а також законодавчими нормами, які обґрунтовують прохання до суду прийняти конкретне рішення.

Крім випадків, передбачених пунктом 2 статті 7 ЗЦС,... суд керується фактами, наданими сторонами. Не дозволяється встановлювати факти, на які сторони не посилаються, допоки рішення може ґрунтуватись лише на фактах, на які посилаються сторони під час процесу... Через викладення фактів та позовних вимог позивач обґрунтовує предмет спору, і, таким чином, суть судового рішення залежить від правових підстав та чинного законодавства. Суд вирішує спір в межах позовної вимоги, заявленої під час провадження,... і буде виходити за межі позовної вимоги, у разі обґрунтування свого рішення фактами, на які позивач не посилається. Крім того, факти, на підставі яких обґрунтовується позов, є важливими для визначення предмета спору і, відповідно, застосування положень щодо внесення змін до цивільного позову (стаття 191 ЗЦС). З іншого боку, позивач не зобов'язаний вказувати правові підстави для подання свого позову, [а] у разі якщо він або вона вказує [правову підставу], суд нею не зв'язаний і сама по собі [така вказана правова підстава] не має значення для визначення предмета спору ... і застосування, в цьому відношенні, положень щодо внесення змін до цивільного позову.

Коли йдеться про об'єктивну зміну позову, цей суд вважає, що у розумінні статті 191 ЗЦС ... зміна також має місце, коли загально сформульований позов ґрунтується на інших фактах, що мають значення (іншому наборі фактів), аніж на тих, які раніше були підставою для позову, навіть якщо формально позов не змінювався, або якщо [конкретні елементи фактологічної основи] були додані, змінені або прибрані з [існуючих] елементів фактологічної основи з тим, щоб новий фактологічний набір обставин підводив до [висновку про] зміну природи позову.

У справі, яка є предметом розгляду, до зміни свого позову, позивач ґрунтував свою вимогу про виплату грошової суми лише на факті несплати орендної плати (виконання договору), в той час як під час провадження він змінив фактологічну основу свого позову за [конкретний] період, вимагаючи відшкодування збитків через

упущену вигоду. Це, всупереч тому, що стверджував суд другої інстанції, не є зміною правової підстави і не є [уточненням] позову у значенні пункту 3 статі 191 ЗЦС, або посиленням на нові докази, а швидше новим набором фактичних обставин справи, які по суті справи ведуть до зміни природи позову. Зокрема, це є не зміною правової підстави, оскільки воно не стосується самої тільки зміни або наведення додаткових доводів стосовно правової кваліфікації позову, а встановленням нової фактологічної основи для відповідальності за завдану шкоду, на чому ... позивач ґрунтує свій позов. Можливо [інша] правова кваліфікація слугує просто для того, щоб підкреслити більш чітку відмінність нової фактологічної основи [від старої]. Це є не [уточненням] попередніх доводів, оскільки воно не стосується коригування, уточнення або доповнення попередньої фактологічної основи, а іншим набором фактів, які складають нову фактологічну основу позову для прийняття судом рішення, не пов'язаного з попередньою фактологічною основою. Аналогічним чином, це не є новими доказами, оскільки [нові] доводи самі по собі становлять конкретну фактологічну основу, на якій може ґрунтуватися рішення суду...»

2. Конституційний суд

46. У справі № U-III-1041/2007 Конституційний суд розглянув рішення Верховного Суду (Rev-706/06), визнавши касаційну скаргу неприйнятною на тих підставах, що суди нижчих інстанцій помилково здійснювали провадження за нормами звичайного цивільного процесуального законодавства, відповідно до яких поріг *ratione valoris* для касаційної скарги становив 100 000 хорватських кун, тоді як вони мали розглядати цю справу як господарський спір, для якого поріг *ratione valoris* становив 500 000 хорватських кун і якого не було досягнуто у справі заявника.

47. Рішенням від 24 червня 2008 року Конституційний суд визнав наступне рішення Верховного Суду таким, що порушує право на справедливий судовий розгляд, передбачене пунктом 1 статті 29 Конституції, і тому скасував рішення Верховного Суду і направив справу на повторний розгляд. Рішення Конституційного суду у відповідній частині має такий зміст:

«Неприпустимо ... що касаційна скарга заявника була визнана неприйнятною через те, що вартість оскаржуваної частини остаточної

постанови не перевищувала 500 000 хорватських кун, в той час як весь розгляд в судах нижчих інстанцій проводився у відповідності до норм звичайного цивільного процесуального законодавства, тоді як, з іншого боку, прийнятність касаційної скарги визначалась на підставі норм [господарського процесуального законодавства], провадження за яким у реальності не проводилось.

...

При винесенні рішення за касаційною скаргою заявника Верховний Суд, з метою надання оцінки підставам для звернення з касаційною скаргою, взяв до уваги правову позицію, яка суперечила тій, на яку правомірно міг розраховувати заявник з огляду на практику судів нижчих інстанцій. Конституційний суд, таким чином, доходить висновку, що Верховний Суд порушив норми процесуального права стосовно прийнятності касаційної скарги заявника щодо завданої йому шкоди і, отже, порушив право на справедливий судовий розгляд, передбачене пунктом 1 статті 29 Конституції».

III. МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права

48. Стаття 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, від 16 грудня 1966 року, Збірник міжнародних договорів ООН, т. 999, с. 171, проголошує:

«1. Всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право ... при визначенні його прав та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд його справи ... незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону...»

B. Американська конвенція про права людини

49. Відповідні положення Американської конвенції про права людини від 22 листопада 1969 року мають такий зміст:

Стаття 8. Право на справедливий суд

«1. Кожен має право на слухання його справи, з належними гарантіями та протягом розумного строку компетентним, незалежним

і безстороннім судом, попередньо створеним згідно з законом, ... для визначення його прав та обов'язків цивільного, трудового, фінансового чи будь-якого іншого характеру.

...»

Стаття 25. Право на судовий захист

«1. Кожен має право на пряме та швидке звернення або будь-яке інше ефективне звернення до компетентного суду за захистом від дій, які порушують його основні права, визнані конституцією чи законодавством держави чи цією Конвенцією, навіть якщо таке порушення могло бути вчинене особами, які діяли в порядку виконання своїх офіційних обов'язків.

...»

С. Африканська хартія прав людини та народів

50. Відповідним положенням Африканської хартії прав людини та народів, від 27 червня 1981 року, CAB/LEG/67/3 ред. 5, 21 I.L.M. 58 (1982 р.), передбачено таке:

Стаття 7

«1. Кожен має право на розгляд його справи. Це включає:

а. право звертатися до компетентних національних органів за захистом у випадку дій, які порушують його основні права, які визнаються і гарантуються чинними конвенціями, законами, постановами та звичаями; ...»

IV. ЗАКОНОДАВСТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

51. У відповідній частині Хартії основних прав Європейського Союзу, OJ 2012 C 326/391, передбачено таке:

Стаття 47. Право на ефективний засіб юридичного захисту та справедливий суд

«...

Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, попередньо створеним згідно з законом. Кожен має можливість отримувати консультації, користуватися захистом та мати представника.

...»

ПРАВО

I. ПОПЕРЕДНІ ПИТАННЯ

A. Попереднє заперечення Уряду

52. У своїх письмових запереченнях Уряд просив Суд визнати заяву неприйнятною без надання жодних додаткових пояснень щодо цього.

53. Заявниця просила Суд відхилити заперечення Уряду.

54. Ніщо не перешкоджає Великій палаті розглядати, якщо це доречно, питання прийнятності заяви за пунктом 4 статті 35 Конвенції, оскільки це положення дозволяє Суду відхиляти заяви, які він вважає неприйнятними, «на будь-якій стадії провадження у справі». Отже, навіть на стадії розгляду справи по суті та з урахуванням правила 55 Суд може переглянути рішення про визнання заяви неприйнятною, якщо дійде висновку, що її слід було визнати неприйнятною з однієї з підстав, наведених у перших трьох пунктах статті 35 Конвенції (див., наприклад, «Муришич проти Хорватії» (*Muršić v. Croatia*) [ВП], № 7334/13, п. 69, ЄСПЛ 2016; з подальшими посиланнями).

55. Суд не вбачає необхідності вивчати питання про те, чи Уряду перешкоджає правило 55 Регламенту Суду подавати зазначене заперечення, оскільки Суд, у будь-якому випадку, вважає, що це заперечення є необґрунтованим, а тому повинно бути відхилене.

B. Межі розгляду справи Великою палатою

56. Суд з самого початку зазначає, що зміст та межі розгляду справи, переданої на розгляд Великої палати, обмежуються рішенням палати щодо прийнятності. Це означає, що Велика палата має право розглядати

справу лише в тій частині, яка була визнана прийнятною; вона не може розглядати ті частини заяви, які було визнано неприйнятними (див., з-поміж багатьох інших джерел, *«Аль-Дулімі і «Монтана Менеджмент Інк.» проти Швейцарії» (Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland)* [ВП], № 5809/08, п. 78, ЄСПЛ 2016, а також посилання, що містяться в рішенні у зазначеній справі).

57. Заявниця подала до Великої палати низку скарг стосовно стверджуваної несправедливості цивільного провадження у національних судах, які були визнані неприйнятними на стадії судового розгляду Палатою (див. пункт 4 вище, а також пп. 42-44 рішення палати). З огляду на це Велика палата не має повноважень ухвалювати рішення щодо будь-якого з цих питань, які є окремими скаргами за пунктом 1 статті 6 Конвенції. Однак, оскільки деякі з цих питань можуть впливати на загальну оцінку скарги заявниці на відсутність доступу до суду (див. пункти 84 та 107 нижче), Суд повернеться до них у своєму подальшому аналізі.

58. На закінчення, юрисдикція Великої палати обмежується з'ясуванням того, чи було право заявниці на доступ до Верховного Суду необґрунтовано обмежене, всупереч пункту 1 статті 6 Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

59. Заявниця скаржилася на те, що її було позбавлено доступу до Верховного Суду, в порушення вимог пункту 1 статті 6 Конвенції, відповідне положення якої має такий зміст:

«При вирішенні спору щодо його прав та обов'язків цивільного характеру ... кожен має право на розгляд його справи ... справедливим ... судом ...»

A. Рішення Палати

60. Палата встановила, що незалежно від відсутності офіційного рішення щодо зміни вартості предмета спору, суди першої та другої інстанцій визнали вартість позову, вказану позивачем у судовому засіданні 6 квітня 2005 року. Крім того, вони зобов'язали його сплатити судовий збір та витрати на розгляд справи, які були обчислені, виходячи з цієї значно вищої вартості. Таким чином, палата постановила, що, навіть якщо припустити, що суди нижчої інстанції припустилися помилки, коли

дозволили позивачу змінити вартість предмета спору на пізній стадії судового процесу, а саме коли не були виконані процесуальні вимоги до такого позову, право попередник заявниці діяв обґрунтовано, коли подав свою касаційну скаргу та очікував на рішення Верховного Суду по суті.

61. При цьому Палата ще раз наголосила, що ризик будь-якої помилки державного органу повинен покладатися на саму державу, а помилки не можуть виправлятися за рахунок осіб, яких вони стосуються. Усупереч цьому принципу Палата відзначила, що попри те, що Верховному Суду були відомі всі обставини справи заявниці, а також було відомо про стверджувану помилку, якої припустилися суди нижчої інстанції, Верховний Суд надто формально розтлумачив відповідні процесуальні норми стосовно вартості предмета спору, поклавши, таким чином, тягар помилок судів нижчої інстанції на заявницю, яка на той момент вочевидь більше не мала можливості оскаржити судовий збір та витрати, пов'язані з розглядом справи, які були покладені на неї. З огляду на це Палата постановила, що, поклавши на заявницю тягар помилок, яких припустилися суди нижчої інстанції, Верховний Суд діяв з порушенням загального принципу процесуальної справедливості, гарантованого частиною 1 статті 6 Конвенції, тим самим порушивши її право на доступ до суду. Цього було достатньо для того, щоб Палата могла дійти висновку, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

В. Доводи сторін

1. Заявниця

62. Заявниця наголошувала на тому, що в судовому засіданні, яке відбулося 6 квітня 2005 року у муніципальному суді, позивач змінив позов, вимагаючи визнати недійсною довіреність, яка була використана для укладення договору міни нерухомого майна. Він також подав заяву про забезпечення позову. На думку заявниці, зважаючи на те, що позов було змінено, можна було вважати, що позивачу також було дозволено збільшити вартість предмета спору, як це передбачено відповідними нормами національного законодавства. Крім того, заявниця зазначила, що суди першої та другої інстанцій визнали та підтвердили збільшену вартість предмета спору та стягнули плату у відповідному збільшеному розмірі. Крім того, зі збільшеною вартістю погодилися і відповідачі, які вимагали сплати судових витрат, пов'язаних із судовим розглядом,

виходячи зі збільшеної вартості, і ніколи не заперечували проти свого обов'язку сплатити більший розмір судового збору за свій відзив на цивільний позов.

63. У зв'язку з цим заявниця стверджувала, що, приймаючи більшу вартість предмета спору задля присудження протилежній стороні більшого розміру судових витрат, але водночас не приймаючи більшу вартість з метою доступу до Верховного Суду, поставило її у не вигідне становище під час провадження. Крім того, вона не мала можливості повернення сплаченої більшої суми судового збору. Заявниця також наголошувала на тому, що насправді вартість спірного майна була значно вищою за встановлений законодавством поріг *ratione valoris* для касаційної скарги. На її думку, у зв'язку з цим справу мав розглядати Верховний Суд.

64. Крім того, заявниця наполягала на тому, що спочатку позивача представляв адвокат не з Хорватії, а з Чорногорії, що суперечило відповідним нормам національного законодавства. При цьому заявниця наголошувала на тому, що відповідні порогові значення *ratione valoris* у Чорногорії та Хорватії відрізняються, що свідчить про відмінності у законодавстві про цивільне судочинство у цих державах. Крім того, щойно інтереси заявниці почав представляти адвокат з Хорватії, він збільшив вартість предмета спору. У цьому контексті заявниця пояснила, що, незважаючи на те, що, дійсно, збільшення вартості було здійснено на другому судовому засіданні, на якому позивач був представлений хорватським адвокатом, причина полягала в тому, що цьому адвокату було доручено представляти інтереси позивача безпосередньо перед судовим засіданням 1 лютого 2005 року, і тому він не мав достатньо часу, щоб підготуватися до справи. У будь-якому випадку існувала явна та непропорційна відмінність між вартістю спірних об'єктів нерухомості та вказаною вартістю позову, що вимагало вжиття муніципальним судом офіційних заходів, спрямованих на оцінку правильності вартості спору.

65. Заявниця вважала, що неможливість змінити вартість предмета спору після підготовчого засідання або, якщо підготовче засідання не проводилося, під час основного слухання після початку розгляду справи по суті, як це передбачено пунктом 3 статті 40 Закону «Про цивільне судочинство», була формальним обмеженням, яке перешкоджало розгляду у Верховному Суді справ, в яких сума спору була справді високою.

66. Заявниця також стверджувала, що їй довелося подати касаційну скаргу з метою дотримання відповідної вимоги про вичерпання внутрішніх засобів юридичного захисту, визначеної Конституційним судом та Судом. Якби вона мала хоч якісь сумніви в прийнятності касаційної скарги, вона б подала конституційну скаргу безпосередньо на рішення окружного суду. Проте вона мала законні підстави очікувати, що касаційна скарга повинна бути прийнятною в її справі. На думку заявниці, практика Верховного Суду, на яку послався Уряд, переважно не мала жодного відношення до її справи. Вона вважала, що для її справи мала значення практика Конституційного суду, згідно з якою сторони не повинні нести наслідки формальних помилок, яких припустилися відповідні суди (див. пункти 46-47 вище).

2. Уряд

67. Уряд відзначив, що існують різні моделі та процесуальні механізми, що регламентують доступ до Верховних Судів та провадження у Верховних Судах держав-членів Ради Європи. У Хорватії Верховний Суд є найвищим судовим органом, завданням якого є захист верховенства права, забезпечення гармонізації права та рівності всіх громадян, а також поваги до прав та свобод, гарантованих Конституцією. У цивільних справах доступ до Верховного Суду обмежується питаннями, які підлягають вирішенню в межах «звичайної» або «екстраординарної» касаційної скарги, яка може бути подана лише після ухвалення рішення у відповідній справі апеляційним судом (відповідним окружним судом).

68. При цьому Уряд пояснив, що «звичайна» касаційна скарга є засобом юридичного захисту від рішення суду другої інстанції стосовно предмета спору, вартість якого перевищує відповідний поріг (100 000 хорватських кун на момент подій, що розглядаються). Підстави для використання цього засобу юридичного захисту по відношенню до безпосередньо вказаних серйозних процесуальних порушень та/або помилкового застосування матеріального права прямо зазначені у статті 385 Закону «Про цивільне судочинство» (див. пункт 33 вище). З іншого боку, «екстраординарна» касаційна скарга стосується справ, в яких не допускається подання «звичайної» касаційної скарги та які стосуються питань гармонізації процесуального та/або матеріального права. У даній справі заявниця була вправі скористатися процедурою екстраординарного касаційного оскарження, але вона цього не зробила.

Верховний Суд не зв'язаний помилками, яких припустилися суди нижчої інстанції щодо належного оцінювання прийнятності скарги, оскільки виключно Верховний Суд має оцінювати, чи є касаційна скарга прийнятною.

69. Відповідно до Закону «Про цивільне судочинство» позивач був зобов'язаний вказати у своєму цивільному позові вартість предмета спору. Це було важливо, оскільки від зазначеної вартості залежали підсудність спору, склад відповідного суду, юридичне представництво та право на подання касаційної скарги. Вартість складалася з вартості основного позову; при цьому всі інші додаткові позовні вимоги розглядалися окремо. У випадку подання цивільного позову нематеріального характеру, вартістю предмета спору є вартість, вказана позивачем, і відповідний суд має право втрутитися лише у тому випадку, коли встановлена вартість, очевидно, є занадто високою або занадто низькою. Проте, після початку розгляду справи по суті, ані позивач, ані відповідний суд не мав права втручатися з метою уточнення вартості. Це можна було зробити в єдиному випадку, коли цивільний позов було змінено. Уряд підкреслював, що такий процесуальний механізм був необхідний для забезпечення рівності сторін, процесуальної дисципліни та юридичної визначеності.

70. На думку Уряду, рішення Верховного Суду у справі заявниці не було занадто формальним, так само як і не порушувало саму суть її права на доступ до суду. Зокрема, це рішення ґрунтувалося на нормах законодавства і відповідало усталеній практиці Верховного Суду. Тому воно не могло вважатися свавільним або явно необґрунтованим.

71. Уряд також стверджував, що обмеження доступу заявниці до Верховного Суду переслідувало легітимну мету забезпечення розгляду Верховним Судом лише справ необхідного рівня значущості. Це, в свою чергу, забезпечувало його ефективність. Обмеження, про яке йдеться, також було пропорційним. У цьому відношенні Уряд зауважив, що справа заявниці розглядалася по суті у національних судах двох інстанцій і що їй як особі, яку представляв адвокат, мало бути відомо, що вартість предмета спору не можна змінювати на пізньому етапі провадження. Крім того, позивач міг змінити вартість спору, коли до судового процесу приєднався його хорватський адвокат, але позивач цього не зробив. Натомість він змінив вартість на тому етапі судового розгляду, коли, згідно з відповідними нормами законодавства та усталеною практикою Верховного Суду, це вже не можна було зробити, не змінивши при цьому

первісний цивільний позов, як це передбачено відповідними нормами національного законодавства. Крім того, Уряд зауважив, що позицію відповідачів слід було обстоювати у судовому процесі. У даній справі відповідачі мали правомірні очікування, що розгляд цієї справи закінчиться на стадії апеляційного оскарження без подальшого її розгляду у Верховному Суді. З іншого боку, заявниця не могла мати жодних правомірних очікувань на отримання доступу до Верховного Суду, зокрема зважаючи на те, що її право попередник припустився вирішальної помилки, пов'язаної із зазначенням вартості предмета спору, коли просив змінити вартість на тому етапі судового розгляду, коли зробити це вже було неможливо відповідно до діючих процесуальних норм. До того ж, на думку Уряду, не можна вважати, що вартість спору, яка спочатку була встановлена на рівні 10 000 хорватських кун, була явно помилковою. У будь-якому випадку, держава не могла нести відповідальність за вибір позивачем першого адвоката з Чорногорії та за дії, вчинені цим адвокатом. Крім того, Уряд зазначив, що в основу цивільного процесуального законодавства як Чорногорії, так і Хорватії покладено законодавство колишньої Югославії, що дозволяло адвокату з Чорногорії ефективно представляти заявницю.

72. Уряд також стверджував, що відсутні докази того, що заявниця дійсно оплатила відповідачам присуджені витрати. Відповідальність за розмір присуджених витрат покладається виключно на її правопередника, який припустився помилки, коли вказував вартість предмета спору. У будь-якому випадку, на думку Уряду, це питання є питанням майнового характеру, яке слід вирішувати за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, а не за статтею 6 Конвенції. Уряд зазначив, що правопередник заявниці ніколи не просив про звільнення від сплати судового збору. Він також мав можливість клопотати про повернення неправильно розрахованого судового збору протягом одного року з моменту його сплати (до 5 червня 2007 року), але він ніколи не заявляв такого клопотання. З огляду на це, незважаючи на прикру помилку, якої припустився суд першої інстанції при розрахунку витрат, пов'язаних із судовим розглядом, Уряд не вважав, що самого цього було достатньо для того, що дійти висновку про порушення статті 6.

С. Оцінка Суду

1. Попередні зауваження

73. Суд вважає важливим зазначити, що дана справа не стосується питання про те, чи дозволяється національній системі згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції встановлювати обмеження щодо доступу до Верховного Суду, така само як і не стосується обсягу можливих механізмів, що передбачають встановлення таких обмежень. Дійсно, між сторонами немає спору щодо того, що обмеження доступу до Верховного Суду *ratione valoris* загалом є допустимими, і в контексті цього положення, законними. Крім того, зважаючи на те, що неможливо очікувати єдиної моделі функціонування верховних судів у Європі, та беручи до уваги практику Суду з цього питання (див. пункт 83 нижче), у даній справі немає жодних підстав ставити під сумнів законність та допустимість таких обмежень або свободу розсуду національних органів влади в питаннях регулювання способів їх реалізації.

74. Дана справа стосується того, яким чином існуючі вимоги *ratione valoris* діяли у справі заявниці. Зокрема, вона пов'язана з питанням про те, чи, з огляду на конкретні обставини даної справи, Верховний Суд, визнавши касаційну скаргу заявниці неприйнятною, вдався до зайвого формалізму та непропорційно вплинув на можливість отримання нею остаточного рішення цього суду у її майновому спорі, як в інших випадках гарантовано згідно з відповідним національним законодавством. Загалом від Суду вимагається пояснити те, яким чином слід оцінювати дію заходів, що обмежують доступ до судів вищої інстанції.

75. Проводячи такий аналіз, Суд спершу наведе свою практику щодо обмеження доступу до суду загалом, у тому числі загальну практику щодо обмеження доступу до судів вищої інстанції. Далі він проаналізує практику, пов'язану з обмеженням доступу *ratione valoris* до судів вищої інстанції, а також конкретні питання пропорційності, що виникли у справі, про яку йдеться, а саме питання про те, на кого мають покладатися негативні наслідки помилок, допущених під час судового розгляду, а також питання надмірного формалізму.

2. Виклад відповідних принципів

(а) Загальні принципи стосовно доступу до суду

76. У справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (*Golderv. the United Kingdom*) (від 21 лютого 1975 року, пп. 28-36, серія А. № 18) було визначено, що право на доступ до суду є одним з аспектів права на суд згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції. У цій справі Суд визнав право на доступ до суду як невід’ємний аспект гарантій, закріплених у статті 6, пославшись на принципи верховенства права та недопущення свавілля, покладені в основу більшості положень Конвенції. Так, пункт 1 статті 6 гарантує кожному право на звернення до суду з позовом щодо його прав та обов’язків цивільного характеру (див. рішення у справах «Роше проти Сполученого Королівства» (*Roche v. the United Kingdom*) [ВП], № 32555/96, п. 116, ЄСПЛ 2005-X; «З та інші проти Сполученого Королівства» (*Z and Others v. the United Kingdom*) [ВП], № 29392/95, п. 91, ЄСПЛ 2001-V; «Цудак проти Литви» (*Cudak v. Lithuania*) [ВП], № 15869/02, п. 54, ЄСПЛ 2010; та «Парафія греко-католицької церкви в м. Лупені та інші проти Румунії» (*Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania*) [ВП], № 76943/11, п. 84, ЄСПЛ 2016 (витяги)).

77. Право на доступ до суду повинно бути «практичним та ефективним», а не «теоретичним чи ілюзорним» (див., у цьому контексті, рішення у справі «Белле проти Франції» (*Bellet v. France*), від 4 грудня 1995 року, п. 36, серія А № 333-B). Це міркування набуває особливої актуальності у контексті гарантій, передбачених статтею 6, з огляду на почесне місце, яке в демократичному суспільстві посідає право на справедливий суд (див. рішення у справі «Принц Ліхтенштейну Ганс-Адам II проти Німеччини» (*Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany*) [ВП], № 42527/98, п. 45, ЄСПЛ 2001-VIII, та згадане вище рішення у справі «Парафія греко-католицької церкви в м. Лупені та інші проти Румунії», п. 86).

78. Проте право на доступ до суду не є абсолютним і може підлягати обмеженням, які дозволяються опосередковано, оскільки право на доступ до суду за своєю природою потребує регулювання державою, і таке регулювання може змінюватися у часі та місці відповідно до потреб та ресурсів суспільства та окремих осіб (див. «Станєв проти Болгарії» (*Stanev v. Bulgaria*) [ВП], № 36760/06, п. 230, ЄСПЛ 2012). Визначаючи так регулювання, Договірні держави користуються певною свободою

розсуду. Попри те, що ухвалення остаточного рішення щодо дотримання вимог Конвенції є повноваженням Суду, він не повинен підміняти оцінку, зроблену національними органами, будь-якою іншою оцінкою того, що може бути кращою політикою у цій сфері. Тим не менше, обмеження, що застосовуються, не повинні обмежувати доступ, який залишається для особи, у такий спосіб або в такій мірі, щоб сама суть права була порушена. Крім того, обмеження не буде сумісним з пунктом 1 статті 6, якщо воно не переслідує легітимну мету та якщо відсутнє розумне співвідношення пропорційності між засобами, що використовуються, і метою, яка має бути досягнута (див. згадане вище рішення у справі *«Парафія греко-католицької церкви в м. Лупені та інші проти Румунії»*, п. 89, з подальшими посиланнями).

79. Суд також підкреслює, що до компетенції Суду не належить розгляд стверджуваних помилок щодо питань фактів або права, які допустили національні суди, якщо тільки такі помилки не порушили права та свободи, що захищаються Конвенцією (див., зокрема, рішення у справах *«Гарсія Руїс проти Іспанії»* (*García Ruiz v. Spain*) [ВП], № 30544/96, п. 28, ЄСПЛ 1999-I; та *«Перез проти Франції»* (*Perez v. France*) [ВП], № 47287/99, п. 82, ЄСПЛ 2004-I). Зазвичай Судом не переглядаються такі питання, як вага, що надається національними судами певним доказам або висновкам чи оцінкам, які перебувають у них на розгляді. Суд не має діяти як четверта інстанція, а тому не ставитиме рішення національних судів під сумнів на підставі пункту 1 статті 6 Конвенції, якщо їхні висновки не можна вважати свавільними або явно необґрунтованими (див. рішення у справі *«Бочан проти України (№ 2)»* (*Bochan v. Ukraine*) (№ 2) [ВП], № 22251/08, п. 61, ЄСПЛ 2015).

(b) Загальні принципи щодо доступу до судів вищої інстанції та обмеження *ratione valoris*, що застосовуються у цьому відношенні

80. Стаття 6 Конвенції не зобов'язує Договірні держави створювати апеляційні чи касаційні суди. Проте якщо такі суди існують, необхідно дотримуватись гарантій, визначених у статті 6, наприклад, у тій частині, в якій вона гарантує учасникам судового процесу ефективне право на доступ до суду, який вирішить спір щодо їхніх прав та обов'язків цивільного характеру (див. рішення у справах *«Андреєва проти Латвії»* (*Andrejeva v. Latvia*) [ВП], № 55707/00, п. 97, ЄСПЛ 2009; *«Леваж Престасьон Сервіс» проти Франції»* (*Levages Prestations Services v.*

France), від 23 жовтня 1996 року, п. 44, *Збірник постанов та рішень 1996-V*; «*Бруалья Гомес де ла Торре проти Іспанії*» (*Brualla Gómez de la Torre v. Spain*), від 19 грудня 1997 року, п. 37, *Збірник 1997-VIII*, та «*Анноні ді Гуссола та інші проти Франції*» (*Annoni di Gussola and Others v. France*), №№ 31819/96 та 33293/96, п. 54, ЄСПЛ 2000-XI).

81. Проте завдання Суду полягає не в тому, щоб висловлювати думки щодо прийнятності або неприйнятності обраної Договірними сторонами політики, що визначає обмеження доступу до суду; його завдання обмежується визначенням того, чи має їхній вибір у цій сфері наслідки, які відповідають Конвенції. Аналогічним чином, роль Суду полягає не в тому, щоб вирішувати спори щодо тлумачення національного законодавства, яке регулює такий доступ, а радше, щоб з'ясовувати, чи є наслідки такого тлумачення сумісними з Конвенцією (див., наприклад, рішення у справах «*Платаку проти Греції*» (*Platakou v. Greece*), № 38460/97, пп. 37-39, ЄСПЛ 2001-I; «*Ягтзілар та інші проти Греції*» (*Yagtzilar and Others v. Greece*), № 41727/98, п. 25, ЄСПЛ 2001-XII; та «*Булфрахт Лтд*» проти Хорватії» (*Bulfracht Ltd v. Croatia*), № 53261/08, п. 35, від 21 червня 2011 року).

82. При цьому слід ще раз зазначити, що спосіб застосування пункту 1 статті 6 Конвенції до апеляційних та касаційних судів залежить від особливостей судового провадження, про яке йдеться, і необхідно враховувати всю сукупність процесуальних дій, проведених в рамках національного правопорядку, а також роль судів касаційної інстанції в них; умови прийнятності касаційної скарги щодо питань права можуть бути суворіші, ніж для звичайної скарги (див. згадане вище рішення у справі «*Леваж Престасьон Сервіс*» проти Франції», п. 45; згадане вище рішення у справі «*Бруалья Гомес де ла Торре проти Іспанії*», п. 37; та «*Козліца проти Хорватії*» (*Kozlica v. Croatia*), № 29182/03, п. 32, від 2 листопада 2006 року; див. також «*Шамоян проти Вірменії*» (*Shamoyan v. Armenia*), № 18499/08, п. 29, від 7 липня 2015 року).

83. Суд далі визнав, що застосування передбаченого законодавством порогу *ratione valoris* для подання скарг до верховного суду є правомірною та обґрунтованою процесуальною вимогою, враховуючи саму суть повноважень верховного суду щодо розгляду лише справ відповідного рівня значущості (див. згадане вище рішення у справі «*Бруалья Гомес де ла Торре проти Іспанії*», п. 36; згадане вище рішення у справі «*Козліца проти Хорватії*», п. 33; згадане вище рішення у справі «*Булфрахт Лтд*» проти Хорватії», п. 34, «*Добріч проти Сербії*» (*Dobrić*

v. *Serbia*), №№ 2611/07 та 15276/07, п. 54, від 21 червня 2011 року; та «Йовановіч проти Сербії» (*Jovanović v. Serbia*), 32299/08, п. 48, від 2 жовтня 2012 року).

84. До того ж, розглядаючи питання про те, чи було під час провадження в апеляційних та касаційних судах дотримано вимог пункту 1 статті 6, Суд враховував обсяг, в якому справу було розглянуто в судах нижчої інстанції, наявність чи відсутність питань, пов'язаних зі справедливістю судового розгляду, проведеного в судах нижчої інстанції, а також характер повноважень суду, що розглядається (див. відповідні міркування у згаданому вище рішенні у справі ««Леваж Престасьон Сервіс» проти Франції», пп. 45-49; згаданому вище рішенні у справі «Бруалья Гомес де ла Торре проти Іспанії», пп. 37-39; ««Сотіріс енд Нікос Кутрас АТТЕЕ» проти Греції» (*Sotiris and Nikos Koutras ATTEE v. Greece*), № 39442/98, п. 22, ЄСПЛ 2000-ХІІ; та «Наков проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (*Nakov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*)(рішення), № 68286/01, від 24 жовтня 2002 року).

85. Крім того, що стосується застосування встановлених законодавством обмежень *ratione valoris* доступу до судів вищої інстанції, Суд повинен у різній мірі враховувати деякі додаткові фактори, а саме: (і) передбачуваність обмеження, (ii) на кого саме – заявницю чи державу-відповідача – мають покладатися негативні наслідки помилок, допущених під час провадження, які призвели до того, що заявниці було відмовлено у доступі до верховного суду, та (iii) чи можна стверджувати, що ці обмеження пов'язані з «надмірним формалізмом» (див., зокрема, рішення у справі «Гарзічіч проти Чорногорії» (*Garzić v. Montenegro*), № 17931/07, пп. 30-32, від 21 вересня 2010 року; згадане вище рішення у справі «Добріч проти Сербії», пп. 49-51; згадане вище рішення у справі «Йовановіч проти Сербії», пп. 46-51; «Егіч проти Хорватії» (*Egić v. Croatia*), № 32806/09, пп. 46-49 та 57, від 5 червня 2014 року; «Компанія «Сосьєдад Аноніма дель Усьєса проти Іспанії» (*Sociedad Anónima del Uciezav. Spain*), № 38963/08, пп. 33-35, від 4 листопада 2014 року; та «Хасан Тунч та інші проти Туреччини» (*Hasan Tunç and Others v. Turkey*), № 19074/05, пп. 30-34, від 31 січня 2017 року). Більш детально кожен із цих критеріїв буде проаналізовано нижче.

86. Перш ніж це зробити, Суд хотів би ще раз нагадати загальним зауваженням, що саме національний верховний суд, якщо цього вимагає національне законодавство, повинен оцінювати те, чи досягнуто передбачений законодавством поріг *ratione valoris* для подання скарги

саме до цього суду. Відповідно, в ситуації, коли відповідне національне законодавство дозволяло йому відфільтровувати справи, що надходять до нього, верховний суд не може бути зв'язаний або обмежений помилками в оцінюванні зазначеного порогу, яких припустилися суди нижчої інстанції при визначенні того, чи надавати доступ до нього (згадане вище рішення у справі *«Добріч проти Сербії»*, п. 54).

(i) *Вимога щодо передбачуваності обмеження*

87. Що стосується першого з вищезазначених критеріїв, в низці випадків Суд надає особливої ваги тому, чи слід вважати процедуру касаційного оскарження, якої слід дотримуватися, передбачуваною з точки зору учасника судового процесу. Це робиться з метою встановлення того, чи не порушувався санкцією за недотримання зазначеної процедури принцип пропорційності (див. додаткову інформацію, наприклад, у рішеннях у справах *«Мор проти Люксембургу»* (*Mohr v. Luxembourg*) (рішення), № 29236/95, від 20 квітня 1999 року; *«Ланшютцер ГмбХ» проти Австрії»* (*Lanschützer GmbH v. Austria*) (рішення), № 17402/08, п. 33, від 18 березня 2014 року; та *«Генріуд проти Франції»* (*Henrioud v. France*), № 21444/11, пп. 60-66, від 5 листопада 2015 року).

88. Узоджена національна судова практика та послідовне застосування цієї практики, як правило, задовольняють критерій передбачуваності стосовно обмеження доступу до суду вищої інстанції (див., наприклад, згадане вище рішення у справі *«Леваж Престасьон Сервіс» проти Франції»*, п. 42; згадане вище рішення у справі *«Бруалья Гомес де ла Торре проти Іспанії»*, п. 32; згадане вище рішення у справі *«Ланшютцер ГмбХ» проти Австрії»*, п. 34; та, для порівняння, *«Думітру Георге проти Румунії»* (*Dumitru Gheorghe v. Romania*), № 33883/06, пп. 32-34, від 12 квітня 2016 року).

89. Такими самими міркуваннями Суд керувався у справах стосовно обмежень *ratione valoris* доступу до судів вищої інстанції (див. згадане вище рішення у справі *«Йовановіч проти Сербії»*, п. 48, та згадане вище рішення у справі *«Егіч проти Хорватії»*, пп. 49 та 57). Суд також бере до уваги те, чи була відповідна практика доступна заявнику чи заявниці, а також чи представляв її або його інтереси кваліфікований адвокат (див. згадане вище рішення у справі *«Леваж Престасьон Сервіс» проти Франції»*, п. 42, та згадане вище рішення у справі *«Генріуд проти Франції»*, п. 61).

(ii) Тягар негативних наслідків помилок, допущених під час судового розгляду

90. Стосовно другого критерію Суд неодноразово вирішував питання пропорційності, визначаючи процесуальні помилки, що виникли під час судового розгляду, в результаті чого заявник був позбавлений доступу до суду, та ухвалюючи рішення про те, чи мав заявник нести надмірний тягар у зв'язку з цими помилками. В тих випадках, де відповідна процесуальна помилка виникла лише з одного боку, з боку заявника чи з боку відповідних органів влади, зокрема суду(-ів), залежно від випадку, Суд, як правило, схильний покласти тягар на ту сторону, яка її допустила (див., наприклад, рішення у справі *«Лясковська проти Польщі»* (*Laskowska v. Poland*), № 77765/01, пп. 60-61, від 13 березня 2007 року; згадане вище рішення у справі *«Йовановіч проти Сербії»*, п.46 (в кінці); *«Шимеєвські проти Хорватії»* (*Šimečki v. Croatia*), № 15253/10, пп. 46-47, від 30 квітня 2014 року; згадане вище рішення у справі *«Егіч проти Хорватії»*, п. 57; та рішення у справі *«Сефер Їлмаз і Мерьєм Їлмаз проти Туреччини»* (*Sefer Yilmaz and Meryem Yilmaz v. Turkey*), № 611/12, пп. 72-73, від 17 листопада 2015 року).

91. Проте більш складними є ситуації, коли процесуальні помилки виникли як з боку заявника, так і з боку відповідних органів влади, зокрема суду(-ів). У таких випадках в практиці Суду не існує чіткого правила стосовно питання про те, на кого слід покласти тягар; тоді рішення залежатиме від усіх обставин справи, розглянутої в цілому.

92. Втім, у практиці Суду можна виділити деякі керівні принципи. Зокрема, ухвалюючи рішення про те, на кого слід покласти тягар, Суд повинен керуватися такими міркуваннями.

93. По-перше, має бути встановлено, чи представляв інтереси заявника адвокат під час судового розгляду, і чи заявник та/або його адвокат проявляли необхідну старанність, добиваючись проведення відповідних процесуальних дій. Дійсно, процесуальні права зазвичай нерозривно пов'язані з процесуальними обов'язками. Суд також наголошує на тому, що від учасників судового процесу також вимагається старанно дотримуватися процесуальних правил у справі (див., рішення у справі *«Бонковська проти Польщі»* (*Bąkowska v. Poland*), № 33539/02, п. 54, від 12 січня 2010 року; див. також, з відповідними змінами, рішення у справі *««Уніон Аліментарія Сандерс С.А.» проти Іспанії»* (*Unión Alimentaria Sanders S.A. v. Spain*), від 7 липня 1989 року, п. 35, серія А № 157). Крім

того, Суд акцентував увагу на питанні про те, чи забезпечувалося представництво інтересів заявника у суді (див., наприклад, згадане вище рішення у справі *«Леваж Престасьон Сервіс» проти Франції»*, п. 48, та *«Лоргер проти Словенії» (Lorger v. Slovenia)* (рішення) (№ 54213/12, п. 22, від 26 січня 2016 року).

94. По-друге, Суд братиме до уваги те, чи можна було з самого початку уникнути помилок (див., наприклад, рішення у справі *«Едіфікасьонес Марч Гальєго С.А.» проти Іспанії» (Edificaciones March Gallego S.A. v. Spain)*, від 19 лютого 1998 року, п. 35, *Збірник* 1998-I).

95. По-третє, Суд оцінюватиме те, хто саме переважно чи об'єктивно спричинив виникнення помилок – заявник чи відповідні органи влади, зокрема суд(-и). Зокрема, обмеження доступу до суду буде непропорційним, якщо неприйнятність засобу юридичного захисту є наслідком того, що допущення помилки поставлено у провину заявнику, який об'єктивно не відповідає за неї (див., рішення у справі *«Екзаміліотіс проти Греції (№ 2)» (Examiliotis v. Greece) (№ 2)*, № 28340/02, п. 28, від 4 травня 2006 року; див. також згадане вище рішення у справі *«Платаку проти Греції»*, пп. 39 та 49; згадане вище рішення у справі *««Сотіріс енд Нікос Кутрас АТТЕЕ» проти Греції»*, п. 21; та рішення у справі *«Фрайтаг проти Німеччини» (Freitag v. Germany)*, № 71440/01, пп. 39-42, від 19 липня 2007 року).

(iii) Критерій «надмірного формалізму»

96. Що стосується третього критерію, Суд наголошує на цінності та важливості дотримання формалізованих норм цивільного процесу, за допомогою яких сторони забезпечують вирішення спору цивільного характеру, оскільки завдяки цьому може обмежуватися обсяг дискреції, забезпечуватися рівність сторін, запобігатися свавілля, забезпечуватися ефективне вирішення спору та розгляд справи судом упродовж розумного строку, а також забезпечуватися юридична визначеність та повага до суду.

97. При цьому у практиці Суду закріплено, що «надмірний формалізм» може суперечити вимозі забезпечення практичного та ефективного права на доступ до суду згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції (див. пункт 77 вище). Це зазвичай відбувається у випадку особливо вузького тлумачення процесуальної норми, що перешкоджає розгляду позову заявника по суті, із супутнім ризиком порушення його чи її права на ефективний судовий захист (див. рішення у справах *«Белеш та інші проти Чеської Республіки»*

(*Běleš and Others v. the Czech Republic*), № 47273/99, пп. 50-51 та 69, ЄСПЛ 2002 IX, та «Волчлі проти Франції» (*Walchli v. France*), № 35787/03, п. 29, від 26 липня 2007 року).

98. Оцінювання скарги на надмірний формалізм у рішеннях національних судів зазвичай буде результатом розгляду справи в цілому (див. згадане вище рішення у справі «Белеш та інші проти Чеської Республіки», п. 69), з урахуванням конкретних обставин такої справи (див., наприклад, рішення у справах «Стагно проти Бельгії» (*Stagno v. Belgium*), № 1062/07, пп. 33-35, від 7 липня 2009 року, та «Фатма Нур Ертен та Аднан Ертен проти Туреччини» (*Fatma Nur Erten and Adnan Erten v. Turkey*), № 14674/11, пп. 29-32, від 25 листопада 2014 року). При проведенні оцінювання Суд часто наголошував на питаннях «юридичної визначеності» та «належного здійснення правосуддя» як на двох основних елементах для проведення розмежування між надмірним формалізмом та прийнятним застосуванням процесуальних формальностей. Зокрема, Суд постановляв, що є порушення права на доступ до суду, коли норми не переслідують цілі юридичної визначеності та належного здійснення правосуддя та утворюють свого роду перепону, яка перешкоджає вирішенню справи учасників судового процесу по суті компетентним судом (див., наприклад, рішення у справах «Карт проти Туреччини» (*Kart v. Turkey*) [ВП], № 8917/05, п. 79 (в кінці), ЄСПЛ 2009 (витяги); «Ефстатіу та інші проти Греції» (*Efstathiou and Others v. Greece*), № 36998/02, п. 24 (в кінці), від 27 липня 2006 року, та «Ешим проти Туреччини» (*Eşim v. Turkey*), № 59601/09, п. 21, від 17 вересня 2013 року).

99. У своїй подальшій практиці Суд послідовно спирався на вищезазначені елементи при ухваленні рішення щодо того, чи було тлумачення процесуальної норми таким, що необґрунтовано обмежувало право заявника на доступ до суду (див. приклади, рішення у справах, в яких було визнано порушення: «Новіньський проти Польщі» (*Nowiński v. Poland*), № 25924/06, п. 34, від 20 жовтня 2009 року; «Омеровіч проти Хорватії (№ 2)» (*Omerović v. Croatia*) (№ 2), № 22980/09, п. 45, від 5 грудня 2013 року; «Маширевіч проти Сербії» (*Maširević v. Serbia*), № 30671/08, п. 51, від 11 лютого 2014 року; «Корнеа проти Республіки Молдова» (*Cornea v. the Republic of Moldova*), № 22735/07, п. 24, від 22 липня 2014 року; та «Лоулі-Георгопулу проти Греції» (*Louli-Georgopoulou v. Greece*), № 22756/09, п. 48, від 16 березня 2017 року; а також приклади, в яких Судом було постановлено, що обмеження доступу

до суду не є непропорційним: *«Уеллс проти Сполученого Королівства»* (*Wells v. the United Kingdom*), № 37794/05, (рішення) від 16 січня 2007 року, та *«Данн проти Сполученого Королівства»* (*Dunn v. the United Kingdom*) (рішення), № 62793/10, п. 38, від 23 жовтня 2012 року). У цій справі Суд не вбачає жодних підстав для відступу від своєї практики.

3. Застосування зазначених вище принципів до даної справи

100. З самого початку Суд зазначає, що заявниця приєдналася до цивільного процесу, про який йдеться, після смерті свого чоловіка, який подав касаційну скаргу до Верховного Суду (див. пункти 28-29 вище). Вона була зв'язана процесуальним вибором, який зробив її чоловік, подавши скаргу на розгляд Верховного Суду, і не було подано жодного аргументу на користь того, що її позицію слід розглядати інакше, ніж позицію її покійного чоловіка відповідно до національного законодавства або в контексті права на доступ до суду, гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції. Зважаючи на те, що заявниця має ототожнюватись з її покійним чоловіком, який зробив вибір процесуальних форм захисту ще до її вступу у справу, заходи, які вжив її чоловік, вважатимуться заходами заявниці. Тому Суд використовуватиме термін «заявниця» по відношенню до всього провадження на національному рівні в цілому.

(а) Обмеження доступу заявниці до Верховного Суду

101. Суд зазначає, що у правовій системі Хорватії доступ до Верховного Суду в цивільних справах забезпечується шляхом касаційного оскарження (подання касаційної скарги), яка, як пояснює Уряд, може бути «звичайною» або «екстраординарною». Про «звичайну» касаційну скаргу, яка розглядається в даній справі, йдеться у пункті 1 ч. 1 статті 382 Закону «Про цивільне судочинство». Вона стосується спорів, в яких вартість оскаржуваної частини судового рішення перевищує певний поріг (100 000 хорватських кун на момент подій, що розглядаються). Після досягнення цього порогу доступ до Верховного Суду стає питанням індивідуального права. З іншого боку «екстраординарна» касаційна скарга стосується справ, в яких не допускається подання «звичайної» касаційної скарги. Процедура екстраординарного касаційного оскарження регулюється п. 2 ч. 1 статті 382 Закону «Про цивільне судочинство» і стосується справ, в яких «рішення у спорі обумовлюється вирішенням питання матеріального або процесуального права, що є важливим для

забезпечення послідовного застосування закону та рівноправності громадян». В рамках будь-якої з цих двох форм касаційного оскарження Верховний Суд може скасувати рішення судів нижчої інстанції і направити справу на новий розгляд або, в деяких випадках, скасувати оскаржуване рішення. У будь-якому випадку, Верховний Суд наділений повноваженнями визнавати неприйнятною будь-яку касаційну скаргу, яка не відповідає відповідним вимогам законодавства (див. пункт 33 вище).

102. У даній справі заявниця подала «звичайну» касаційну скаргу, зважаючи на те, що сума позовної вимоги досягла відповідного порогу *ratione valoris* у розмірі 100 000 хорватських кун. Проте Верховний Суд визнав касаційну скаргу неприйнятною *ratione valoris*. Він постановив, що відповідною вартістю спору є сума, вказана позивачем у позовній заяві, а саме 10 000 хорватських кун (що було нижче встановленого законодавством порогу в 100 000 хорватських кун), а не сума, вказана у судовому засіданні 6 квітня 2005 року. При здійсненні оцінювання Верховний Суд керувався пунктом 3 статті 40 Закону «Про цивільне судочинство», яким передбачено, що вартість предмета спору може бути змінена не пізніше ніж на підготовчому засіданні або, якщо жодного підготовчого засідання не проводилося, тоді на першому засіданні під час основного розгляду до початку захисту відповідачем своєї позиції по суті спору. Верховний Суд також наголошував на тому, що, добиваючись збільшення вартості спору, заявниця не змінила свій цивільний позов, що дозволило б їй збільшити вартість спору (див. пункти 30 та 33 вище). Це рішення відповідало усталеній практиці Верховного Суду з цього питання (див. пункти 35-45 вище).

103. З огляду на вищезазначене, Суд підкреслює, що за своїм характером відповідне обмеження, яке впливає з відповідного національного законодавства та практики Верховного Суду, саме по собі не є результатом негнучких процесуальних норм. Відповідне національне законодавство та практика передбачали можливість зміни вартості спору згідно з пунктом 3 статті 40 Закону «Про цивільне судочинство», що могло б забезпечити доступ до Верховного Суду у випадку зміни обставин справи. Більше того, навіть у випадку неможливості подати «звичайну» касаційну скаргу згідно з п. 1 ч. 1 статті 382 Закону «Про цивільне судочинство», заявниця мала можливість скористатися процедурою «екстраординарного» касаційного оскарження згідно з п. 2 ч. 1 статті 382 зазначеного Закону, яка могла б забезпечити їй доступ до

Верховного Суду. Проте, як зазначив Уряд, заявниця не скористалася такою можливістю.

104. Зважаючи на ці обставини, Суд дослідить те, чи було обмеження, про яке йдеться, виправданим, тобто чи воно переслідувало легітимну мету та було пропорційним такій меті.

(b) Чи переслідувало обмеження легітимну мету

105. Суд зауважує, що оскаржуване обмеження доступу до Верховного Суду охоплюється загальновизнаною легітимною метою встановленого законодавством порогу *ratione valoris* для скарг, що подаються на розгляд Верховного Суду, яка полягає в тому, щоб забезпечувати розгляд у Верховному Суді, з огляду на саму суть його функцій, лише справ необхідного рівня значущості (див. пункт 83 вище).

106. Крім того, згідно зі статтею 119 Конституції, основною функцією Верховного Суду як найвищого судового органу є забезпечення послідовного застосування закону та однаковості у його застосуванні (див. пункт 32 вище). Зважаючи на цю функцію, Суд не бачить жодної підстави сумніватися в тому, що, усуваючи порушення, допущені при визначенні вартості спору судами нижчих інстанцій, рішення Верховного Суду переслідувало легітимну мету, а саме дотримання принципу верховенства права та належного здійснення правосуддя. Отже, слід з'ясувати, чи, з огляду на всі відповідні обставини справи, існувало розумне співвідношення пропорційності між цією метою та засобами, які використовувалися для її досягнення.

(c) Чи було обмеження пропорційним

107. Як уже зазначалося в пункті 73 вище, Суд не бачить жодних підстав ставити під сумнів законність та допустимість обмежень *ratione valoris* доступу до Верховного Суду чи свободу розсуду національних органів в питанні регулювання способів їх реалізації. Перш ніж оцінювати пропорційність обмеження, про яке йдеться, Суд, тим не менше, вважає, що важливо визначити межі цього розсуду щодо способу застосування норм, які стосуються порогу *ratione valoris*, до даної справи. У своїй оцінці Суд враховуватиме обсяг, в якому справу було розглянуто в судах нижчої інстанції; наявність чи відсутність питань, пов'язаних зі справедливістю судового розгляду, проведеного в судах нижчої інстанції, а також характер повноважень Верховного Суду (див. пункт 84 вище).

108. Стосовно першого критерію, згаданого вище, Суд відзначає, що справа заявниці розглядалася на національному рівні у судах двох інстанцій (муніципальному суді та окружному суді), які мали повну юрисдикцію для її розгляду. Крім того, стосовно другого згаданого вище критерію, Суд зауважує, що, з огляду на скарги, які були визнані неприйнятними (див. пункт 57 вище), у цій справі не виникає жодного явного питання щодо відсутності справедливого судового розгляду. В контексті третього згаданого вище критерію Суд зазначає, що роль Верховного Суду зводиться до перегляду застосування відповідного національного законодавства судами нижчої інстанції, що дозволяє встановлювати суворіші умови прийнятності для касаційної скарги, аніж для звичайної скарги (див. згадане вище рішення у справі «*Бруалья Гомес де ла Торре проти Іспанії*», п. 37 (в кінці)). Суд вважає, що за таких обставин органи влади держави-відповідача користуються широкими межами розсуду щодо способу застосування відповідних обмежень *ratione valoris* у даній справі.

109. Проте це не означає, що національні органи мали необмежений розсуд у цьому питанні. Досліджуючи те, чи було перевищено межі розсуду, Суд має звернути особливу увагу на три критерії, наведені в пункті 85 вище, а саме: (i) передбачуваність процедури касаційного оскарження; (ii) питання про те, на кого мають покладатися негативні наслідки помилок, допущених під час судового розгляду, та (iii) питання про те, чи обмежував надмірний формалізм доступ заявниці до Верховного Суду.

(i) Передбачуваність обмеження

110. Що стосується передбачуваності процедури касаційного оскарження, слід зазначити, що практика Верховного Суду є послідовною і чітко вказує на те, що подальша зміна вартості предмета спору, з порушенням процесуальних вимог пункту 3 статті 40 Закону «Про цивільне судочинство», як сталося у цій справі, не може призводити до прийнятності касаційної скарги. Це дійсно так, незалежно від того, хто саме припустився помилки в процесуальних діях – суди нижчої інстанції чи учасник судового провадження (див. пункти 35-43 вище).

111. Крім того, відповідно до пункту 3 статті 40 Закону «Про цивільне судочинство», у випадку зміни вартості предмета спору має бути ухвалене окреме рішення, яким визначається вартість предмета спору (див. пункт 33 вище). У даній справі, як на момент, коли могло б бути

подане клопотання про ухвалення відповідного рішення (тобто в судовому засіданні 1 лютого 2005 року), так і на момент, коли заявниця дійсно звернулася з проханням змінити вартість предмета спору, у спосіб, що суперечить пункту 3 статті 40 Закону «Про цивільне судочинство», її інтереси представляв кваліфікований адвокат з Хорватії, який міг і повинен був бути ознайомлений із вимогами згаданого положення Закону «Про цивільне судочинство» та послідовною практикою Верховного Суду. Відповідно, незалежно від того, що суди нижчої інстанції, як може здатися на перший погляд, погодилися на вищу вартість (принаймні у контексті встановлення розміру відповідного судового збору), заявниця та її адвокат однозначно мали змогу з'ясувати, на підставі відповідних положень національного законодавства та судової практики, що, якщо відсутнє спеціальне рішення суду першої інстанції з цього приводу, подальша зміна вартості не може братися до уваги для цілей визначення права на доступ до Верховного Суду.

112. За таких обставин посилання заявниці на практику Конституційного суду, яка стосується ситуації, коли процесуальні помилки в судах нижчих інстанцій стосувалися всього процесу, а не окремих, але істотних помилок, допущених заявником, не може як таке бути вагомим доводом на користь її твердження про те, що їй мав бути забезпечений доступ до Верховного Суду.

113. Вищезазначених міркувань достатньо для того, щоб Суд міг дійти висновку про послідовність і передбачуваність регулювання процедури касаційного оскарження.

(ii) Покладання на заявницю негативних наслідків помилок, допущених під час судового розгляду

114. Що стосується другого критерію, слід зазначити, що як заявниця, так і суди першої та другої інстанції припустилися декількох процесуальних помилок при визначенні вартості предмета спору у процесі судового розгляду. Тим не менше, на думку Суду, ці помилки переважно та об'єктивно ставляться у провину заявниці.

115. Зокрема, дійсно, при поданні цивільного позову інтереси заявниці представляв адвокат не з Хорватії, а з Чорногорії (див. пункт 12 вище). Проте заявниці ніщо не заважало призначити адвоката з Хорватії і, насправді, на більш пізній стадії судового розгляду вона доручила І.Б. представляти її інтереси у судах (див. пункт 19 вище). Відповідно, той факт, що перший адвокат заявниці вказав нібито неналежну вартість

предмета спору у первісному цивільному позові, є питанням індивідуального вибору адвоката, зробленого заявницею.

116. Слід також зазначити, що, згідно з відповідною національною судовою практикою, заявниця мала право вказати вартість предмета спору в розмірі, який необов'язково повинен був відповідати ринковій вартості спірних об'єктів нерухомості (див. пункт 35 вище). Дійсно, вартість спору, вказана нею пізніше у судовому засіданні 6 квітня 2005 року, не відповідала вартості об'єктів нерухомості, зазначеній у первісному цивільному позові (див. пункти 13 та 20 вище). Тому доводу заявниці про існування непропорційної різниці між вказаною вартістю і реальною вартістю не можна надавати жодного значення.

117. Крім того, сторонами не заперечується, що до того, як відповідачі почали відстоювати свою позицію по суті справи, тобто до 1 лютого 2005, первісно вказана вартість ще могла бути змінена. Проте, незважаючи на те, що в судовому засіданні в зазначену дату інтереси заявниці представляв адвокат з Хорватії, заявниця не заявляла, що хоче змінити вартість предмета спору. Вона зробила це лише на більш пізній стадії судового розгляду, після того, як відповідачі вже почали відстоювати свою позицію, що було неможливо згідно з відповідними нормами національного законодавства (див. пункти 33 та 35-43 вище). Той факт, що її адвокат вступив у справу лише перед судовим засіданням, яке відбулося 1 лютого 2005 року, не може виправдовувати це упущення з її боку. Насправді, в судовому засіданні адвокат ефективно та всебічно представляв справу по суті (див. пункт 19 вище), а, отже, повинен був мати можливість змінити вартість предмета спору згідно з відповідними вимогами національного законодавства (див. пункт 94 вище).

118. Що стосується доводу заявниці про те, що в судовому засіданні 6 квітня 2005 року вона змінила цивільний позов, що дозволило їй збільшити вартість предмета спору (див. пункти 44-45 вище), Суд зазначає, що Верховний Суд постановив, що жодної такої зміни цивільного позову не відбулося (див. пункт 30 вище). Беручи до уваги, що саме національні суди повинні тлумачити відповідні норми національного законодавства і що рішення Верховного Суду, було ухвалене після повного вивчення відповідних фактів, не видається свавільним чи явно необґрунтованим (див. пункт 79 вище), Суд не бачить жодних підстав сумніватися в цьому висновку.

119. Дійсно, в порушення вимог пункту 3 статті 40 Закону «Про цивільне судочинство» муніципальний суд припустився помилки, не

ухваливши жодного рішення з приводу пропозиції заявниці змінити вартість предмета спору, і зобов'язав заявницю оплатити судовий збір та витрати відповідачів, виходячи з вищої вартості. Також правда те, що окружний суд з цим погодився (див. пункти 25-27 вище). Проте зазначені помилки з боку цих двох судів не слід вважати такими, що виправдовують помилку, якої припустилася заявниця, коли просила змінити вартість предмета спору. Вирішувати інакше означало б погоджуватися з тим, що процесуальна помилка одного може бути виправдана подальшою помилкою іншого, що суперечило б принципу верховенства права та вимозі ретельного та належного ведення провадження, а також обережного застосування відповідних процесуальних норм (див. пункт 93 вище).

120. До того ж, на думку Суду, жодне розумне очікування не може бути породжене помилковими процесуальними діями, здійсненими заявницею у даній справі. З вищезазначеного також випливає, що той факт, що заявниця була зобов'язана сплатити більшу суму судового збору та судових витрат, є перш за все наслідком її власної поведінки і тому не може розцінюватися як таке, що надає їй право на доступ до Верховного Суду (див., для порівняння, згадане вище рішення у справі *«Хасан Тунч та інші проти Туреччини»*, пп. 29-42). У цьому контексті, Суд зазначає, що правопопередник заявниці мав право вимагати повернення неправильно розрахованого судового збору протягом одного року з моменту його сплати; проте він не скористався цією можливістю.

121. З цього вбачається, що заявниця, інтереси якої представляв адвокат у рамках провадження в національних судах, не проявила необхідної ретельності, добиваючись збільшення вартості спору у спосіб, не сумісний з вимогами національного законодавства. Процесуальних помилок можна було уникнути з самого початку, а, зважаючи на те, що цих помилок переважно та об'єктивно припустилася заявниця, негативні наслідки цих помилок покладаються саме на неї.

(iii) Чи мав місце надмірний формалізм, який обмежив доступ заявниці до Верховного Суду

122. Що стосується критерію надмірного формалізму, Суд вважає, як вже було зазначено вище, що важко погодитись з тим, що Верховний Суд, у ситуації, коли відповідне національне законодавство дозволяло йому відфільтровувати справи, що надходять на розгляд до нього, зобов'язаний враховувати помилки, яких припустилися суди нижчої інстанції при

визначенні того, чи надавати доступ до нього. Ухвалення іншого рішення могло б суттєво завадити роботі Верховного Суду і унеможливило б виконання Верховним Судом своєї особливої ролі. У практиці Суду вже підтверджувалося, що повноваження верховного суду визначати свою юрисдикцію не можуть обмежуватися у такий спосіб (див. пункт 86 вище). У будь-якому випадку, визнаючи відсутність підстав ставити під сумнів відповідний процесуальний механізм за Законом Хорватії «Про цивільне судочинство» щодо способу, в який має вказуватися вартість спору (див. пункт 103 вище), не можна стверджувати, що рішення, в якому Верховний Суд застосував зазначені обов'язкові положення Закону «Про цивільне судочинство», призвело до надмірного формалізму.

123. Навпаки, Суд вважає, що рішення Верховного Суду забезпечило юридичну визначеність і належне здійснення правосуддя (див. пункт 98 вище). У даній справі Верховний Суд просто відновив верховенство права у зв'язку з помилковою процесуальною дією, вчиненою у ході провадження заявницею та двома судами нижчих інстанцій, в контексті питання, що стосується його юрисдикції. У такий спосіб він підтримав принцип ефективності здійснення правосуддя і, з огляду на це, *a priori*, жодне питання надмірного формалізму не повинно виникати. Оскільки верховенство права є основоположним принципом демократичної держави і Конвенції (див., наприклад, рішення у справі «Бака проти Угорщини» (*Baka v. Hungary*) [ВП], № 20261/12, п. 117, ЄСПЛ 2016), Конвенція чи будь-що інше не може породжувати очікування того, що Верховний Суд ігноруватиме або не помічатиме очевидні процесуальні порушення.

124. Відповідно, не можна стверджувати, що рішення Верховного Суду, яким касаційну скаргу заявниці було визнано неприйнятною, призвело до надмірного формалізму, який би впливав з необґрунтованого та особливо суворого застосування процесуальних норм, що безпідставно обмежують доступ заявниці до його юрисдикції.

(iv) Висновок щодо пропорційності

125. З огляду на вищезазначене, беручи до уваги той факт, що справа заявниці розглядалася в національних судах двох інстанцій (муніципальному суді та окружному суді), які мали повну юрисдикцію для її розгляду, а також те, що у цій справі не виникло жодного явного питання щодо відсутності справедливого судового розгляду, так само як і те, що роль Верховного Суду зводилася до перегляду застосування

(d) Загальний висновок

Сорен Пребенсен (Søren Prebensen)	Гвідо Раймонді (Guido Raimondi)
Заступник секретаря	Голова